

Cite: Hvelesiani, Anna, & Chernichenko, Viktor (2025). Kolektyvni modeli spozhyvchoi povedinky domohospodarstv: osnovni pidkhody do formuvannia ta napriamy vykorystannia [Collective Models of Household Consumption Behavior: Main Approaches to Formation and Areas of Use]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 1 (59), 20—34. <https://doi.org/10.15407/dse2025.01.020>

<https://doi.org/10.15407/dse2025.01.020>

УДК 330.567.2:314.6

JEL Classification: D11, D12, C14

АННА ГВЕЛЕСІАНІ, канд. екон. наук, старш. наук. співроб., пров. наук. співроб.
Інститут демографії та проблем якості життя НАН України
позаштатний науковий співробітник кафедри статистики і демографічних досліджень
Університету Західного Мису, ПАР
01032, Україна, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 60
E-mail: gvelana@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6396-1288

ВІКТОР ЧЕРНІЧЕНКО, канд. екон. наук,
старш. наук. співроб., пров. наук. співроб., вчений секретар
Інститут демографії та проблем якості життя НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Тараса Шевченка, 60
E-mail: cheman@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5098-3680

КОЛЕКТИВНІ МОДЕЛІ СПОЖИВЧОЇ ПОВЕДІНКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ

У роботі узагальнено міжнародний досвід моделювання процесу прийняття рішень домогосподарствами та основні сфери використання колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств. Досліджено унітарний та неунітарний методологічні підходи аналізу споживчої поведінки домогосподарств. За традиційним, унітарним, підходом мікроекономічної теорії домогосподарства розглядають як цілісні одиниці, «споживачі» у звичайному розумінні, характеризуються єдиною функцією корисності, що максимізується за певних бюджетних обмежень. Такий підхід не передбачає того, що члени домогосподарства можуть діяти незалежно і самостійно приймати рішення,

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2025. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

зокрема щодо споживання товарів і послуг, або суттєво впливати на такі рішення інших членів домогосподарства; не враховуються особливості розподілу ресурсів між членами домогосподарства. На фоні дискусії з приводу недоліків унітарної моделі науковці запропонували неунітарний підхід, який враховує, що члени домогосподарства можуть мати власні уподобання, які відрізняються один від одного, а процеси прийняття рішень у домогосподарствах є складними явищами, що заслуговують на особливу увагу. В Україні неунітарний (зокрема колективний) підхід щодо моделювання соціально-економічної поведінки домогосподарств не набув широкого поширення, тому для оцінки доцільності й можливості його застосування на українських даних актуальним є вивчення міжнародних теоретичних та емпіричних досліджень економічної поведінки домогосподарств у споживанні товарів і послуг, виробництві та споживанні власної продукції, формуванні заощаджень, здійсненні інвестицій тощо, на основі колективного підходу. Основна мета статті полягає у дослідженні міжнародного досвіду розробки та використання колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств та визначення найбільш актуальних напрямів їх застосування. Теоретичною основою дослідження є загальні методи наукового пізнання: систематизації та теоретичного узагальнення, наукової абстракції, порівняння, аргументації, аналізу і синтезу. Основними напрямками застосування колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств є дослідження таких питань: пропозиція робочої сили, споживання та заощадження, виробництво домогосподарствами і розподіл благ між його членами, рівень бідності та ін.

Ключові слова: споживання, моделювання, колективні моделі поведінки, унітарні моделі поведінки, домогосподарство.

Постановка проблеми та актуальність. Споживча поведінка домогосподарств різних країн дуже уважно і на серйозних наукових засадах досліджується більш ніж 70 років. Це зумовлено тим, що поведінка домогосподарств щодо споживання товарів і послуг має безпосередній вплив на економічний розвиток суспільств. За традиційним підходом мікроекономічної теорії домогосподарство розглядають як цілісну економічну одиницю, в якій всі члени мають однакові характеристики щодо доступу до ресурсів та однаковий вплив на прийняття рішень. Водночас упродовж останнього десятиліття стало зрозумілим, що в рамках традиційного, тобто унітарного, підходу до економічної поведінки домогосподарств не можуть бути вирішені багато питань — зокрема, як домогосподарство приймає рішення щодо пропозиції робочої сили на ринку праці, виробництва товарів і послуг у домогосподарстві, розподілу ресурсів між членами домогосподарства, рівня споживання товарів і послуг та їх заміщення у разі певних змін у доходах чи зайнятості членів домогосподарств. Усі ці питання не можуть бути розв'язані в межах традиційного унітарного підходу, натомість перспективним виглядає застосування підходу, який базується на використанні колективних моделей поведінки домогосподарств. Відповідно домогосподарство розглядається як сукупність осіб, котрі мають не тільки спільні інтереси, але й особисті вподобання та погляди стосовно використання доходів та ресурсів домогосподарства. Для застосування колективного

підходу необхідна спеціалізована статистична база, яка містить характеристики споживання домогосподарства загалом та характеристики споживання окремих членів домогосподарства.

Актуальність роботи зумовлена необхідністю вивчення міжнародного досвіду розробки та використання колективних моделей економічної поведінки домогосподарств для оцінки доцільності і можливості застосування колективного підходу на українських даних з метою підвищення якості оцінювання економічної поведінки домогосподарств у споживанні товарів і послуг, виробництві та споживанні власної продукції, формуванні заощаджень, здійсненні інвестицій тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія споживчої поведінки є складовою класичної мікроекономічної теорії, яка досліджує прагнення індивіда-споживача задовольнити свої потреби. Аналіз споживчої поведінки домогосподарств бере початок з 1950-х рр. Особливо багато літератури, присвяченої дослідженню поведінки домогосподарств щодо зайнятості та освіти, шлюбної та фертильної поведінки з'явилося у 1970-х рр. Зокрема, опубліковано новаторську роботу Г. Беккера (G. Becker) [1] «Теорія соціальних взаємодій», присвячену аналізу шлюбного ринку, пізніше — «Трактат про сім'ю»; за редакцією Т. Шульца (T. Schultz) [1] побачила світ збірка праць під назвою «Економіка сім'ї». З того часу оприлюднено низку досліджень про економічний підхід до аналізу поведінки домогосподарств, таких авторів як П.-А. Чіаппорі (P. A. Chiappori) [2], М. Браунінг (M. Browning), Ф. Бургіньон (F. Bourguignon) [3]; П. Кореман (P. Kooreman) та С. Вундеринк (S. Wunderink) [4]. Ці роботи репрезентують ґрунтовний виклад теоретичного обговорення та емпіричного застосування як унітарних, так і колективних моделей поведінки домогосподарств, аналіз дискусійних питань, дослідження окремих аспектів та особливостей використання різних підходів до побудови моделей поведінки домогосподарства.

У вітчизняній практиці теоретичні та емпіричні дослідження соціально-економічної поведінки домогосподарств здійснюються на основі унітарного підходу. Щодо колективних моделей, то результати теоретико-методологічних досліджень у цій сфері опубліковано у праці В. Саріогло (V. Saroglo), Д. Короткової (D. Korotkova) [6], в якій розглянуто особливості формування та розвитку унітарних і колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств, як теоретичного підґрунтя для розробки прикладного інструментарію оцінювання відповідних економічних процесів.

Метою статті є аналіз міжнародного досвіду розробки та використання колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств й визначення найбільш актуальних напрямів їх застосування в Україні.

Новизною роботи є широкий огляд наукової літератури теоретичного та емпіричного характеру щодо моделювання споживчої поведінки домогосподарств на основі колективного підходу та визначення найбільш актуа-

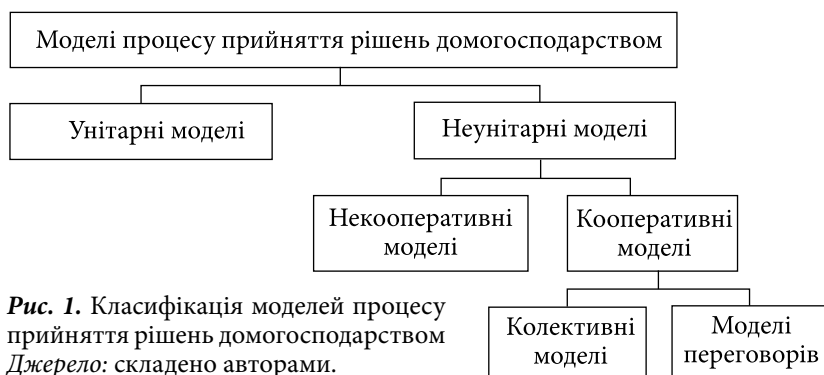

Рис. 1. Класифікація моделей процесу прийняття рішень домогосподарством
Джерело: складено авторами.

льних напрямів застосування колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств у міжнародній практиці.

Методи дослідження. Використано загальні методи наукового пізнання: систематизації та теоретичного узагальнення, наукової абстракції, порівняння, аргументації, економіко-статистичного аналізу, аналізу і синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В мікроекономічній торії існує два напрями дослідження процесу прийняття рішень, зокрема і щодо споживання, розподілу між членами домогосподарства, і відповідно, різні теоретико-методологічні підходи до побудови моделей споживчої поведінки домогосподарств (рис. 1).

У 1950—1970-х рр. в економічних дослідженнях припускали, що домогосподарство, навіть якщо воно складається з декількох осіб, приймає рішення як єдиний агент, керуючись деякими груповими вподобаннями, обмеженими спільним бюджетом. Прихильники унітарного підходу припускають, що рішення в домогосподарстві приймаються спільно, всі його члени мають однакові вподобання і домогосподарство максимізує єдиний набір цілей для всіх своїх членів [6]. Класичними унітарними моделями є модель консенсусу П. Семюельсона (P. Samuelson) та модель альтруїзму Г. Беккера (G. Becker) [6] (табл. 1).

Водночас у наукових дослідженнях стверджується: не можна розглядати домогосподарства, що складаються з багатьох осіб з різними вподобаннями, як одну особу, котра приймає рішення [5]. Домогосподарство необхідно розглядати як мікросоціум, колектив з кількох індивідів зі своїми раціональними уподобаннями [7].

Необхідність застосування колективного підходу можна перевірити на прикладі спільного бюджету. Так, унітарний підхід передбачає, що якщо дохід домогосподарства є спільним, то споживання буде залежати тільки від загального доходу, а не від відносних часток, які отримує кожен член домогосподарства. Однак емпіричні дослідження показують, що зміна частки доходу чоловіка і дружини по-різному впливає на поведінку сім'ї. Наприклад,

Таблиця 1. Порівняння основних характеристик різних моделей поведінки домогосподарств

Модель	Кількість членів домогосподарства	Кількість функцій корисності	Функція корисності	Поведінка всередині домогосподарства	Дослідження
<i>Унітарні моделі (Unitary Models)</i>					
Теорія споживання	Одна особа (один споживач) з власними егоїстичними уподобаннями	Одна функція корисності	Корисність залежить від споживання ринкових благ	Жодних конфліктів, індивід максимізує власну функцію корисності	Gorman (1961), Samuelson (1956)
Модель Беккера	Дві особи з власними уподобаннями, одна людина має альтруїстичні уподобання	Одна функція корисності	Корисність є похідною від споживання «основних товарів»	Власні уподобання членів домогосподарства викликають конфлікти, які вирішуються через альтруїстичну поведінку одного з членів	Becker (1974)
<i>Неунітарні моделі (Non-Unitary Models)</i>					
Некооперативні моделі	Дві особи з власними уподобаннями	Дві функції корисності	Корисність залежить від індивідуального споживання плюс споживання спільних благ домогосподарства (household public goods)	Домогосподарство має окремі гендерно-залежні економіки, між дружиною та чоловіком переаховуються доходи, торг описується некооперативною грою, не всі рівноваги є оптимальними за Парето (Non-cooperative Nash Equilibrium)	Ulph (1988)
Моделі переговорів	Дві особи з власними уподобаннями	Дві функції корисності	Корисність залежить від індивідуального споживання плюс споживання спільних благ домогосподарства (household public goods)	Процес переговорів через кооперативну гру, рішення залежить від переговорної сили кожного учасника, результат ефективний за Парето (Nash solution)	McElroy and Horney, 1981; Manser and Brown, 1980; Lundberg and Pollak, 1993; Bergstrom, 1996
Колективні моделі (або кооперативні моделі)	Дві особи з власними уподобаннями	Дві функції корисності	Корисність залежить від власного споживання члена домогосподарства	Прийняті рішення є ефективними за Парето; правило розподілу, яке встановлюється на основі спостережуваної поведінки, ділить ресурси між членами домогосподарства	Chiappori (1988a, 1992); Bourguignon et al.(1995); Browning, Chiappori (1998); Chiuri, Simmons (1997)

Джерело: побудовано авторами за [1; 5; 6; 7].

зі збільшенням відносної частки доходів дружини відбувається перерозподіл витрат на користь харчування поза домом, товарів для дітей, жіночого одягу, та зменшення споживання алкоголю і тютюну [9]. Іншим прикладом є зміна системи трансфертів для дітей, коли субсидія передавалася від батька до матері з однаковим розміром виплати [10], що призвело до значних змін у відносних витратах матері та дитини в домогосподарствах.

Таким чином, унітарний підхід викликає дискусії в економічній літературі, оскільки він містить два типи проблем [5; 6]. По-перше, методологічна слабкість, яка, на думку науковців, зумовлена використанням функції корисності домогосподарства, що суперечить неокласичному індивідуалізму, відповідно до якого кожен споживач характеризується своїми власними уподобаннями. Безпосереднім наслідком є те, що такі моделі не можуть пояснити, чому схожі домогосподарства будуть мати різну споживчу поведінку залежно від того, наприклад, хто отримує податкові пільги на дітей, або від фактичної системи оподаткування доходів. По-друге, проблема щодо процесу присвоєння всередині домогосподарства. Вона виникає через використання агрегованих вподобань, що унеможливають аналіз розподілу благ усередині домогосподарства, який дає змогу відповісти на запитання «Як домогосподарство розподіляє споживання між його членами?». Таке питання важливе, оскільки краще розуміння процесу прийняття рішень домогосподарством може покращити інструменти соціальної та економічної політики [7].

На фоні дискусії з приводу недоліків унітарної моделі у 1980-х рр. науковці запропонували неунітарний підхід дослідження процесу прийняття рішень (зокрема стосовно споживання) всередині домогосподарства.

Неунітарний підхід щодо моделювання поведінки домогосподарств передбачає, що домогосподарства складаються з кількох різних членів з власними уподобаннями, які відрізняються один від одного [5]. Неунітарні моделі поведінки домогосподарств дають можливість враховувати певні фактори, які неможливо аналізувати за допомогою унітарної моделі. Наприклад, як збільшення доходу одного члена домогосподарства впливає на добробут або споживання продуктів харчування іншими членами; як індивідуальні вподобання призводять до колективного вибору [11]. Також колективні моделі уможливають аналізування впливу зовнішніх факторів, як-от соціальні та інституційні змінні, на поведінку домогосподарств [1].

Неунітарні моделі можна розділити на дві основні категорії: кооперативні (колективні) моделі, які припускають, що розподіл має бути ефективним за Парето (тобто розподіл ресурсів у домогосподарстві є оптимальним, якщо стан певного члена домогосподарства не може бути покращений без погіршення стану хоча б одного з інших членів); і некооперативні моделі, базовані на концепції рівноваги Курно — Неша (табл. 1).

Некооперативні моделі (*non-cooperative models*) базуються на теорії ігор, а точніше на рівновазі Курно — Неша. Цей принцип полягає в тому, що

члени домогосподарства діють, щоб максимізувати свою власну корисність за умови власного бюджетного обмеження, враховуючи рішення свого партнера [5; 8]. У некооперативній моделі не очікується, що всі рішення будуть оптимальними за Парето. Наприклад, досить популярна модель «взаємних претензій» М. Картер (M. Carter) та Е. Катц (E. Katz) [11] зображує домогосподарство як таке, що складається зі значною мірою окремих, гендерно-специфічних економік, пов'язаних взаємними претензіями на доходи, землю, товари та працю членів. Бюджет дружини відокремлений від бюджету чоловіка; дружина реагує на зміни в розподілі праці чоловіка виключно відповідно до власних потреб. Зв'язок між дружиною і чоловіком встановлюється шляхом передачі доходу між ними. Подібним чином у моделі Ш. Лундберга (Sh. Lundberg) та Р. Поллака (R. Pollak) «кожен із подружжя приймає рішення в межах своєї сфери» і реагує на рішення іншого, змінюючи рівень добровільного внеску в спільні блага [10].

Можливості використання некорпоративних моделей вивчаються в теоретичних роботах та низці емпіричних досліджень. Так, у роботі П. Коремана (P. Kooreman) та А. Каптейна (A. Kapteyn) [12] автори застосовують некооперативні моделі для дослідження процесу прийняття рішень членами домогосподарства стосовно пропозиції робочої сили на основі результатів обстеження трудової мобільності Голландії.

Кооперативні або колективні моделі поведінки домогосподарств (*cooperative models*) можна розділити на два типи: один передбачає, що рішення є результатом процесу переговорів; інший — що сімейні рішення завжди ефективні за Парето.

Моделі переговорів (*Bargaining models*) формалізують процес прийняття рішень домогосподарствами на основі кооперативних переговорів. Так зване переговорне рішення Неша є концепцією кооперативних переговорних ігор. Його слід відрізнити від рівноваги Неша, яка є концепцією рішення, що використовується в некооперативних іграх [1]. У найпростішій формі проблеми переговорів двоє людей співпрацюють, аби покращити становище кожного порівняно з ситуацією, якщо ці особи не співпрацюють. Кожен має власні інтереси, уподобання, а отже, і індивідуальні функції корисності. У домогосподарстві рішення приймаються шляхом переговорів, кооперативної гри. Моделі переговорів відрізняються від унітарних моделей тим, що процес прийняття рішень у домогосподарстві чітко визначений. Це також фундаментальна відмінність між моделями переговорів і моделями, ефективними за Парето. Крім того, в унітарних моделях розглядається лише об'єднаний дохід сім'ї, тоді як у моделях переговорів наголос робиться на тому, хто насправді контролює різні джерела доходу [1]. Переговорний підхід до прийняття рішень домогосподарствами вперше запропонували М. Мансер (M. Manser) й М. Браун (M. Brown) та М. Макелрой (M. McElroy) й М. Горні (M. Horney) [13].

Колективний підхід до побудови моделей поведінки домогосподарства (*collective model*) спирається на два фундаментальні припущення. По-перше, кожна особа в домогосподарстві має власні вподобання та індивідуальні функції корисності. По-друге, процес призводить до результатів, ефективних за Парето [13]. Цей підхід першими запропонували П. А. Чіапорі (P. A. Chiappori) і П. Аппс (P. Apps) та Р. Різ (R. Rees) [13]. Як справедливо зазначає В. Г. Саріогло (V. G. Sarioglo), неунітарні моделі є реалістичними, але складними поведінковими представленнями процесу прийняття рішень у домогосподарствах із декількох осіб [6].

Перші розробки колективного підходу викликали низку нових досліджень у сфері поведінки домогосподарств, адже колективні моделі включають певні аспекти, які неможливо проаналізувати за допомогою унітарної моделі. Сюди входить процес прийняття рішень усередині сім'ї, дослідження індивідуальних уподобань і наступні численні функції корисності в рамках одного домогосподарства. Також за їх допомогою визнається індивідуальність членів домогосподарства та нерівність між членами. Широкий спектр колективних моделей поведінки домогосподарств був предметом спроб розвинути їх у нові форми. Зокрема, багато уваги приділено гендерному аспекту [1].

Колективні моделі поведінки домогосподарств використовують для дослідження процесу прийняття рішень домогосподарствами стосовно пропозиції робочої сили, рівня споживання та заощадження, виробництва домогосподарствами і розподілу ресурсів між його членами тощо. В емпіричних дослідженнях науковці використовують дані, що охоплюють більшість розвинених країн і країн, що розвиваються.

П. А. Чіапорі (P. A. Chiappori), Б. Фортін (B. Fortin) та Дж. Лакруа (G. Lacroix) [14] одні з перших здійснили емпіричні оцінки колективної моделі пропозиції робочої сили домогосподарствами. Використовуючи дані Панельного опитування домогосподарств Великої Британії, автори аналізують загальну кількість годин, відпрацьованих щороку неодруженими чоловіками, жінками та парами, зосереджуючись виключно на парах без дітей, у яких обоє з подружжя працюють. Вони враховують два чинники розподілу — стан шлюбного ринку і законодавство, яке регулює розлучення.

У низці досліджень колективна модель застосовується для аналізу добробуту, зокрема для оцінки впливу змін у системі податків та соціальних допомог у різних європейських країнах. Автори у своїй праці [15] аналізують розподіл добробуту всередині домогосподарств у Сполучених Штатах у рамках колективної моделі пропозиції робочої сили, де рішення домогосподарств є ефективними за Парето, а подружжя домовляються про правило розподілу нетрудових доходів. Проведено обстеження використання часу в США та дані Панельного дослідження динаміки доходів США та оцінено модель за допомогою напівлогарифмічної параметризації пропозиції

робочої сили. Оцінки показують позитивну кореляцію між індивідуальною заробітною платою та пропозицією робочої сили, натомість перехресна заробітна плата має негативні кореляції. Було виявлено, що дружини, як правило, більш альтруїстичні, ніж їхні чоловіки, щодо розподілу доходу в сім'ї, що призводить до нерівності у добробуті. Проте процеси всередині домогосподарства виявляються ефективними з точки зору добробуту, оскільки збільшення будь-якого джерела доходу домогосподарства пов'язане зі зменшенням нерівності всередині домогосподарства, що вимірюється оцінюваною непрямою корисністю подружжя. Отримані результати дають можливість аналізувати частки подружжя у добробуті та правило розподілу всередині домогосподарства, що може бути важливим у розробці політики, спрямованої на подолання бідності.

Г. Бломен (H. Bloemen) [16] аналізує вплив оподаткування трудових доходів на поведінку домогосподарств щодо пропозиції праці на емпіричних даних соціально-економічної панелі Нідерландів оподаткування прибутку та вибір кількості робочого часу шляхом поєднання колективного підходу до поведінки домогосподарств. У результаті моделювання наслідків зміни політики податкової системи виявлено, що колективна модель має інші емпіричні результати розподілу доходу, ніж унітарна модель. Зокрема, унітарний підхід не враховує асиметрії в розподілі доходів між подружжям. Ці відмінності в результатах впливають на оцінку змін у податковій політиці та проливають світло на ефективність певних заходів.

Щодо виробництва всередині домогосподарства колективну модель одними з перших застосували П. Аппс (P. Apps) та Р. Різ (R. Rees) [17], котрі використовували дані Обстеження розподілу доходів та обстеження використання часу в Австралії. Автори показали у концептуальному та емпіричному плані важливість включення домашнього виробництва в моделі пропозиції робочої сили для уникнення помилкових результатів щодо внутрішньосімейного розподілу доходу та поведінкових реакцій на економічну політику. В своїй іншій праці автори [18] критикують підхід, коли «витрати на дітей» сприймаються, по суті, як ринкові витрати споживання. Дослідники визначають «вартість дитини» як вартість споживання ринкових товарів разом із вартістю часу, який батьки витрачають на догляд за дітьми, замість альтернативних видів використання, як-от робота, виробництво в домогосподарстві, відпочинок. Оскільки це визначення є набагато повнішим ніж стандартний підхід, який ґрунтується лише на споживанні ринкових товарів, отримані оцінки витрат на дітей є набагато вищими аніж ті, що містяться в оприлюднених дослідженнях. Аналізуючи дані Австралійського опитування про використання часу, автори оцінили специфічні варіанти моделі для сімей з двома дітьми та використали результати для визначення внутрішньосімейного розподілу ресурсів і непрямих витрат на виховання дітей. У домогосподарствах з двома дітьми та традиційному розподілі пра-

ці між роботою та домогосподарством загальна вартість споживання ринкових благ обома дітьми становить приблизно 23—34 % від загального споживання домогосподарства. Ці оцінки зростають приблизно до 40—47 % у нетрадиційних домогосподарствах (в яких жінка-партнер працює в середньому 1508 годин на рік). Якщо скласти витрати часу на батьківський догляд за дитиною, і витрати на вироблену продукцію домогосподарством, вартість споживання обох дітей оцінюється приблизно в 51—56 % від загального споживання в домогосподарствах першого типу та близько 49—54 % в другому. О. Барген (O. Bargain), О. Донні (O. Donni) та М. Гбаку (M. Gbaku) [19] використовують колективний підхід для оцінки частки домашніх ресурсів, що припадає на дітей (тобто «вартість дітей») в Ірландії згідно з даними Обстеження бюджетів домогосподарств, і зосереджуються на трьох типах домогосподарств: неодружені чоловіки і жінки, бездітні пари та пари з однією дитиною. Автори розглядають лише сім'ї з маленькими дітьми, щоб виправдано припустити, що діти не беруть участі у прийнятті рішень. Таким чином, частка ресурсу, що припадає на дітей у цій ситуації, може інтерпретуватись як вартість дітей для батьків. Визначення частки дітей ґрунтується на спостереженні за одягом дорослих, тоді як частки дорослих і економія від масштабу базуються на оцінках індивідуальних кривих Енгеля для окремих осіб.

Крім згадуваних досліджень низка авторів використовувала колективні моделі для емпіричного аналізу «вартості дитини», розподілу часу та виробництва у домогосподарстві. Наприклад, автори [20] оцінюють колективну модель за даними Франції, Г. Купрі (H. Couprie) [21] моделює використання часу в домогосподарстві за даними опитування використання часу у Великій Британії, у роботі [22] розглядають моделі пропозиції робочої сили з врахуванням витрат на догляд за дітьми та вплив на пропозицію праці таких факторів, як-от ціни на догляд за дитиною, додатковий заробіток, тощо за даними Бельгії.

М. Броунінг (M. Browning) та ін. [23] використовують дані обстеження витрат домогосподарств у Данії для моделювання споживання домогосподарств. У додатку до анкети опитування є форма, в якій респонденти записують дані про те, для кого було придбано предмет: «для домогосподарства», «для чоловіка», «для дружини», «для дітей» і «поза домогосподарством». Це перший випадок, коли така інформація була зібрана під час репрезентативного опитування в країні з високим рівнем доходу. Іншою особливістю цих даних є те, що вони містять багатший набір потенційних факторів розподілу, ніж більшість наборів даних про витрати. Наприклад, ставилось питання про тривалість поточного партнерства; участь у робочій силі матерів чоловіка та дружини, коли їм було 14 років, а також історії шлюбу та фертильності обох партнерів. Оскільки в цих даних розподіляються всі витрати, для кожного домогосподарства можна створити правило розподілу.

Це дає змогу ідентифікувати принцип правила розподілу в домогосподарстві, а також його залежність від факторів розподілу. Виявлено, що середнє значення правила розподілу є дуже близьким до середнього значення. Ця рівність середніх загальних витрат для обох партнерів приховує, що правило розподілу в різних домогосподарствах сильно відрізняється. Наприклад, для першого і третього квантилів домогосподарств частки дружини в розподілі становлять 0,31 і 0,68, отже, майже в половині домогосподарств один партнер отримує вдвічі більше ніж інший. Частину цієї варіації можна вважати суттєвою відмінністю у факторах розподілу, але більша частина є «прихованою» неоднорідністю. Значний інтерес (оскільки вони ніколи раніше не використовувалися в цьому контексті) становлять сімейні та індивідуальні змінні щодо попереднього досвіду. Двома дуже важливими змінними є зайнятість матері чоловіка повний робочий день, коли йому було 14 років, і чи були у подружжя діти до одруження. Чоловік, котрий виріс у родині, де його мати працювала повний робочий день, має більшу частку витрат. Це узгоджується з теоретичною моделлю, згідно з якою такі чоловіки стають бажаними чоловіками (можливо, через те, що вони роблять більший внесок у роботу по дому) і мають переваги у порівнянні з іншими чоловіками без такого досвіду. Інший висновок раціоналізувати складніше. Якщо чоловік або дружина мають дитину від попереднього шлюбу, то частка дружини виявляється нижчою. Таким чином, жінка, яка мала попередню дитину та перебуває в шлюбі з чоловіком, котрий також мав попередню дитину, отримує частку загальних витрат, яка приблизно на дев'ять процентних пунктів нижча, ніж жінка, в якій жоден із партнерів не мав дітей до шлюбу. Це значний вплив, який складно обґрунтувати.

Автори дослідження [24] представляють результати моделювання поведінки домогосподарств за колективним підходом використовуючи дані обстеження витрат сімей у Канаді. Вони припускають, що вподобання неодружених і одружених людей однакові, і що після одруження змінюються лише побутові умови. Це дозволяє визначити принцип правила розподілу, а також його залежність від таких факторів розподілу, як-то частка дружини в загальному валовому доході, різниця у віці між чоловіком і дружиною, власність на житло та загальні витрати домогосподарства. Наявність даних щодо розподілу загальних витрат на кожного партнера уможливорює розрахування структури витрат для чоловіків і дружин та визначити їх особливості. Дружини мають більші частки бюджету на одяг, особисті послуги та відпочинок, натомість чоловіки — більші частки бюджету на їжу вдома та поза ним, алкоголь, тютюн і транспорт. Учені демонструють загальну непараметричну колективну модель домогосподарства, пропонують версію шкал еквівалентності для дорослих, яку називають «шкалами байдужості», а також показують економію від масштабу споживання, аналізують правило розподілу ресурсів у домогосподарстві та інші пов'язані поняття. На від-

міну від традиційних шкал еквівалентності для дорослих, які намагаються порівняти корисність окремої людини з корисністю домогосподарства, авторські шкали байдужості безпосередньо порівнюють вартість життя особи в сім'ї з вартістю життя тієї самої особи, що живе окремо. Серед інших емпіричних результатів було виявлено, що домогосподарства заощаджують еквівалент приблизно однієї третини своїх загальних витрат за рахунок спільного споживання благ, дружини в середньому контролюють від половини до двох третин ресурсів домогосподарства, і що самотні повинні витратити від половини до трьох чвертей більше ніж подружжя, щоб досягти того самого рівня життя, який би вони мали будучи членами родини з двох осіб [24].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, у статті наведені результати дослідження міжнародного досвіду розробки та використання колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств. Такі моделі є складними для застосування, проте реалістично представляють процес прийняття рішень у домогосподарствах з декількох осіб, котрі мають індивідуальні вподобання.

На основі аналізу наукових публікацій, які відображають емпіричні результати досліджень, у роботі визначено найбільш актуальні напрями застосування колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств. Ці моделі використовують для дослідження економічної поведінки домогосподарств у прийнятті рішень щодо виходу на ринок праці, споживання та заощадження, виробництва домогосподарствами та розподілу ресурсів між його членами тощо. Для емпіричного аналізу використовують дані, що охоплюють більшість розвинених країн і країн, що розвиваються.

Перспективи подальших досліджень у напрямі моделювання споживчої поведінки вбачаються в обґрунтуванні необхідності використання колективних моделей споживчої поведінки домогосподарств в Україні та визначенні необхідного для застосування цього підходу інформаційного забезпечення.

Оцінка економічної поведінки домогосподарств на основі колективного підходу потребує наявності детальних статистичних мікроданих щодо соціально-демографічних характеристик домогосподарств та їх членів, доходів та споживання, відпрацьованого та вільного часу працездатних членів домогосподарств тощо [6]. Тому одним з основних питань застосування колективного підходу до моделювання поведінки домогосподарств є наявність якісного інформаційного забезпечення. Державні вибіркові обстеження домогосподарств в Україні можуть забезпечити такі статистичні дані, але агресія РФ проти України призвела до того, що проведення обстежень припинено, а впровадження нових обстежень, зокрема *TUS* та *EU-SILC*, відкладено на невизначений час [6].

REFERENCES / ЛІТЕРАТУРА

1. Mattila-Wiro, P. (1999). Economics Theories of the Household: A Critical Review. *WIDER Working Paper Series*, WP-1999-159. World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER). <https://doi.org/10.22004/ag.econ.295484>
2. Chiappori, P.-A. (1988). Rational Household Labor Supply. *Econometrica*, 56 (1), 63—90. <https://doi.org/10.2307/1911842>
3. Browning, M., Bourguignon, F., Chiappori, P.-A., & Lechene, V. (1994). Income and Outcomes: A Structural Model of Intrahousehold Allocation. *The Journal of Political Economy*, 102 (6), 1067—1096. <https://doi.org/10.1086/261964>
4. Kooreman, P., & Wunderink, S. (1997). *The Economics of Household Behavior*. Macmillan Press LTD, London.
5. Donni, O., & Chiappori, P. A. (2011). Nonunitary Models of Household Behavior: A Survey of the Literature. In: Molina, J. (eds). *Household Economic Behaviors. International Series on Consumer Science*, 1—40. Springer. New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-9431-8_1
6. Sarioglo, V., & Korotkova, D. (2023). Models of Household Consumer Behavior: Evolution from Unitary to Collective. *Demography and Social Economy*, 3 (53), 79—96. <https://doi.org/10.15407/dse2023.03.079>
[Саріогло, В., & Короткова, Д. (2023). Моделі споживчої поведінки домогосподарств: еволюція від унітарних до колективних. *Демографія та соціальна економіка*, 3 (53), 79—96].
7. Chiuri, M. C. (2000). Individual decisions and household demand for consumption and leisure. *Research in Economics*, 54 (3), 277—324. <https://doi.org/10.1006/reec.2000.0230>
8. Boone, J., der Wiel, K.v., & Soest, A.v. et al. (2014). Kinky choices, dictators and split might: a non-cooperative model for household consumption and labor supply. *IZA J Labor Econ*, 3, 11. <https://doi.org/10.1186/2193-8997-3-11>
9. Phipps, S. A., & Burton, P. S. (1998). What's Mine is Yours? The Influence of Male and Female Incomes on Patterns of Household Expenditure. *Economica*, 65 (260), 599—613. <https://doi.org/10.1111/1468-0335.00148>
10. Lundberg, S. J., Pollak, R. A., & Wales, T. J. (1997). Do Husbands and Wives Pool Their Resources? Evidence from the United Kingdom Child Benefit. *The Journal of Human Resources*, 32 (3), 463—480. <https://doi.org/10.2307/146179>
11. Haddad, L., Hoddinott, J., & Alderman, H. (eds). (1997). *Intrahousehold Resource Allocation in Developing Countries*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press. <https://ebrary.ifpri.org/utils/getfile/collection/p15738coll2/id/127320/filename/127531.pdf>
12. Kooreman, P., & Kapteyn, A. J. (1990). On the empirical implementation of some game theoretic models of household labor supply. *Journal of Human Resources*, 25 (4), 584—598. <https://doi.org/10.2307/145668>
13. Browning, M., Chiappori, P.-A. & Weiss, Y. (2014). *Economics of the Family*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139015882>
14. Chiappori, P.-A., Fortin, B., & Lacroix, G. (2002). Marriage Market, Divorce Legislation, and Household Labor Supply. *Journal of Political Economy*, 110 (1), 37—72. <https://doi.org/10.1086/324385>
15. Molina, J. A., Giménez-Nadal, J. I., & Velilla, J. (2018). Intra-household Wealth and Welfare Inequality in the US: Estimations from a Collective Model of Labor Supply. *IZA Discussion Papers*, 11707. Institute of Labor Economics. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3234230>
16. Bloemen, H. G. (2019). Collective Labor Supply, Taxes, and Intrahousehold Allocation: An Empirical Approach. *Journal of Business & Economic Statistics*, 37 (3), 471—483. <https://doi.org/10.1080/07350015.2017.1379407>

17. Apps, R., & Rees, R. (1996). Labour Supply, Household Production and Intra-family Welfare Distribution. *Journal of Public Economics*, 60, 199—219. [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(95\)01524-8](https://doi.org/10.1016/0047-2727(95)01524-8)
18. Apps, P., & Rees, R. (2002). Household Production, Full Consumption and Costs of Children. *Labour Economics*, 8 (6), 621—648. [https://doi.org/10.1016/S0927-5371\(01\)00047-1](https://doi.org/10.1016/S0927-5371(01)00047-1)
19. Bargain, O., Donni, O., & Gbakou, M. (2010). The Measurement of Child Costs: Evidence from Ireland. *IZA Discussion Papers*, 4672. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1530676>
20. Rapoport, B., Sofer, C., & Solaz, A. (2011). Household Production in a Collective Model: Some New Results. *Journal of Population Economics*, 24, 23—45. <https://doi.org/10.1007/s00148-010-0308-x>
21. Couprie, H., & Ferrant, G. (2015). Welfare Comparisons, Economies of Scale and Equivalence Scale in Time Use. *Annals of Economics and Statistics*, 117/118, 185—210. <https://doi.org/10.15609/annaeconstat2009.117-118.185>
22. Van Klaveren, C., & Ghysels, J. (2012). Collective Labor Supply and Child Care Expenditures: Theory and Application. *Journal of Labor Research*, 33, 196—224. <https://doi.org/10.1007/s12122-011-9127-4>
23. Browning, M., & Bonke, J. (2009). The Allocation of Expenditures within the Household: A New Survey. *Fiscal Studies*, 30, 461—481. <https://doi.org/10.1111/j.1475-5890.2009.00104.x>
24. Browning, M., Chiappori, P.-A., & Lewbel, A. (2013). Estimating Consumption Economies of Scale, Adult Equivalence Scales, and Household Bargaining Power. *The Review of Economic Studies*, 80 (4), 1267—1303. <https://doi.org/10.1093/restud/rdt019>

Стаття надійшла до редакції 19.09.2024

Anna Hvelesiani, PhD in Economics, Leading Researcher
Institute for Demography and Life Quality Problems of NAS of Ukraine
Research Fellow of the Department of Statistics and Population Studies
of the University of the Western Cape, Republic of South Africa
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: gvelana@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6396-1288

Viktor Chernichenko, PhD in Economics, Leading Researcher, Academic Secretary
Institute for Demography and Life Quality Problems of NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenka, 60
E-mail: cheman@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5098-3680

COLLECTIVE MODELS OF HOUSEHOLD CONSUMPTION BEHAVIOR: MAIN APPROACHES TO FORMATION AND AREAS OF USE

The paper summarizes the international experience of modelling the decision-making process of households and the main areas of use of collective models of household consumption behavior. Unitary and non-unitary methodological approaches to the study of household consumption behavior are studied. According to the traditional, unitary, approach of micro-economic theory, households are considered as single decision-making units, as “consumers” in the usual sense, which are characterized by a single utility function that is maximized under certain budget constraints. This approach does not assume that household members can act and make decisions independently, in particular regarding the consumption of goods and services, or significantly influence such decisions of other household members; the peculiarities of the distribution of resources between household members are not taken into account.

Against the background of the discussion about the shortcomings of the unitary model, scientists have proposed a non-unitary approach, which takes into account that household members may have their own preferences that differ from each other, and that decision-making processes in households are complex phenomena that deserve special attention. In Ukraine, a non-unitary approach in modelling the socio-economic behavior of households has not become widely used, thus to assess the relevance and possibility of its application on Ukrainian data, it is relevant to study international theoretical and empirical researches into the economic behavior of households in consuming goods and services, producing and consuming their own products, forming savings, making investments, etc., based on a collective approach. The main purpose of the article is to study the international experience of developing and using collective models of household consumption behavior and to determine the most relevant areas of their application. The theoretical basis of the study is the general methods of scientific inquiry, such as systematization and theoretical generalization, scientific abstraction, comparison, argumentation, analysis and synthesis, etc. The most relevant areas of application of collective models of household consumption behavior are the study of such issues as labour supply, consumption and savings, household production and distribution of goods among its members, the level of poverty, etc.

Keywords: consumption, modelling, collective models of household, behavior, unitary models of household, behavior, household.